

Chełmoński · Chmielowski · Witkiewicz

Pracownia w Hotelu Europejskim w Warszawie 1874–1883

INFORMATOR DLA ZWIEDZAJĄCYCH

21 marca – 6 czerwca 2010

Muzeum Narodowe w Poznaniu
Galeria Malarstwa i Rzeźby
Al. Marcinkowskiego 9
www.mnp.art.pl

Wystawa pokazuje twórczość Józefa Chełmońskiego, Adama Chmielowskiego, Stanisława Witkiewicza i Antoniego Piotrowskiego, artystów, którzy między rokiem 1874 a 1883 wspólnie mieszkali i malowali w Pracowni w Hotelu Europejskim w Warszawie. Blisko czterdzieści powstałych tam obrazów stanowi trzon ekspozycji, a jej dopełnieniem jest, otwierający całość „Prolog: Monachium”, pokazujący ich monachijskie kompozycje, a także dzieła najwybitniejszych artystów tamtego środowiska – Maksymiliana Gierymskiego i Józefa Brandta. Wystawę zamyka pokaz obrazów zatytułowany „Epilog: Młodopolskie przetworzenia”, ilustrujący wpływ namalowanych w Pracowni dzieł na polską sztukę końca XIX w.

Siłą Pracowni była różnorodność talentów i odmiennność artystycznych postaw: ich wynikiem było neoromantyczne malarstwo Chełmońskiego, witkiewiczowski realizm i symboliczne obrazy Chmielowskiego. Wiele z tych dzieł należy do najważniejszych obrazów sztuki polskiej tamtego czasu.

Józef Chełmoński Babie lato, 1875, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie

Józef Chełmoński Czwórka, 1880, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie

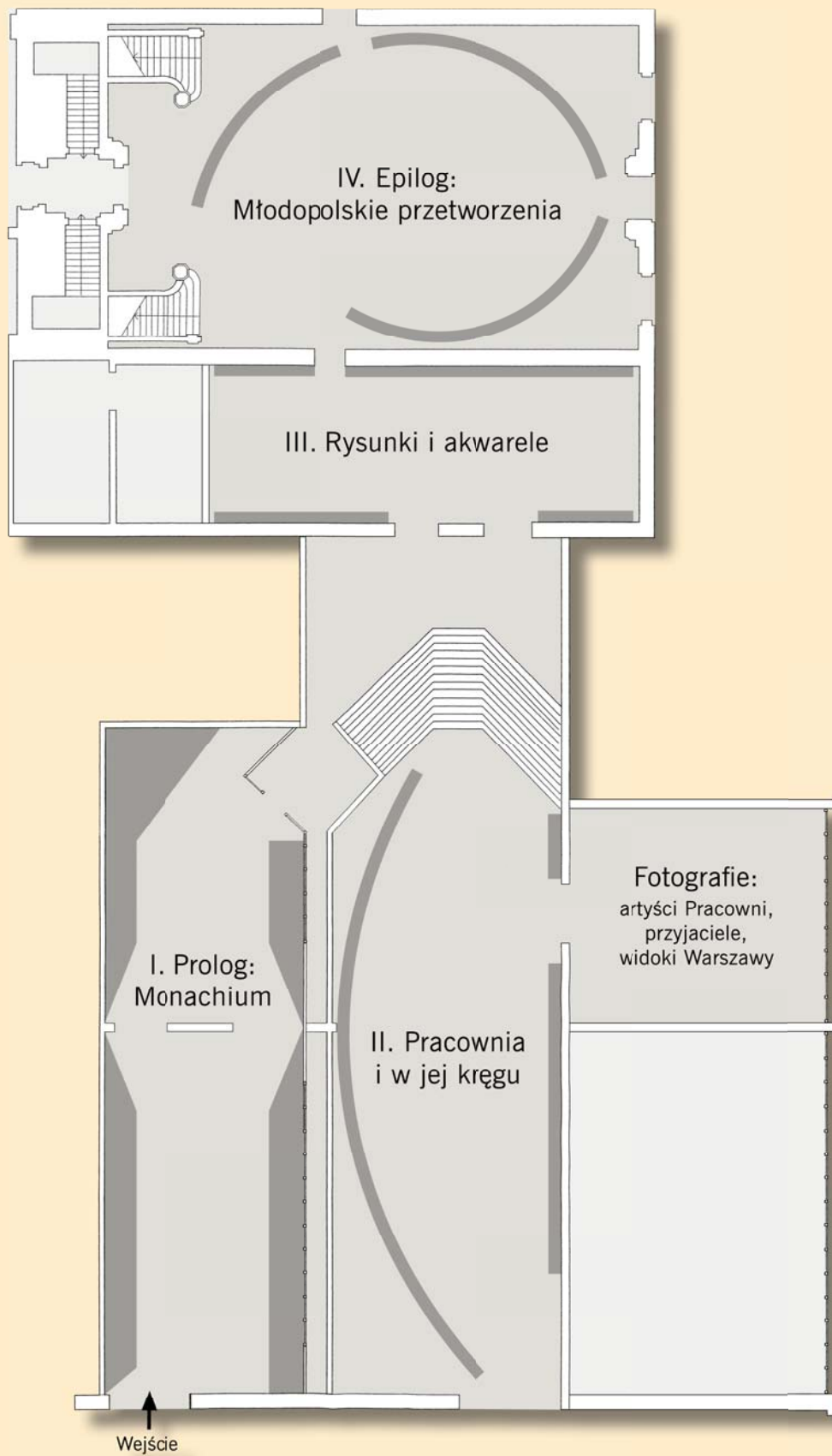
Adam Chmielowski We Włoszech, 1880, wł. Muzeum Narodowe w Krakowie

Stanisław Witkiewicz Wąskie wrota, 1877, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie

Widok Hotelu Europejskiego, ok. 1880, fot. K. Brandel, ze zbiorów Biblioteki Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy

PLAN WYSTAWY

Prolog: Monachium

Monachium było w XIX wieku jednym z najważniejszych centrów artystycznych Europy. Tamtejsza Akademia Sztuk Pięknych przyciągała młodzież ze wszystkich krajów, także Polaków. W tym dużym międzynarodowym środowisku grupa polskich twórców należała do najliczniejszych i tworzyła wyrazisty ośrodek polskiej sztuki, porównywalny liczebnie z warszawskim i krakowskim. Artystyczni liderzy „polskiego Monachium”, Maksymilian Gierymski i Józef Brandt, cenieni zarówno przez tamtejszą krytykę, jak i nabywców prywatnych, na przełomie lat 60. i 70. XIX wieku wyznaczyli swymi dziełami najważniejsze punkty odniesienia dla innych artystów. Wśród nich znajdowali się także, studiujący tam między rokiem 1869 a 1873, niemal wszyscy malarze późniejszej Pracowni w Hotelu Europejskim w Warszawie: Józef Chełmoński, Adam Chmielowski i Stanisław Witkiewicz. W Monachium przebywał w tym czasie również Juliusz Kosak, którego wizja szlacheckiego świata już wtedy uwodziła Chełmońskiego i Witkiewicza.

Oddziaływanie Kossaka na artystów Pracowni znać w podejmowanych tematach: zimowego polowania na saniach, zaprzęgów konnych, samotnych galopad jeźdźców. Każdy z tych tematów wpisuje się również w ogólniejszy i ważny dla malarstwa europejskiego „motyw drogi”, który w sztuce dawnej rozumiany był jako symbol życiowej pielgrzymki. W polskiej sztuce uzyskał on szczególną popularność dzięki obrazom Maksymiliana Gierymskiego. Obecny na wystawie szkic do „Wiosny w miasteczku”, wytyczył szeroką recepcję motywu, której jednym z wariantów jest cykl Chełmońskiego ze scenami przed karczmą. Najważniejsze jednak dla tamtego pokolenia były kompozycje Gierymskiego poświęcone Powstaniu Styczniowemu, które inspirowały każdego z malarzy Pracowni.

Brandtowskie doświadczenie malarskie spożytkował przede wszystkim Chełmoński, twórczo wykorzystując wielofiguralne kompozycje tego artysty, umieszczane w szerokich, „bezkresnych” pejzażach.

Sygnałem do ukazania związków polskiej sztuki z malarstwem monachijskim są na wystawie fotogramy dwóch obrazów: „Pastuszka” Franza von Lenbacha i „Willi nad morzem” Arnolda Böcklina. Twórczość drugiego z wymienionych szczególnie mocno naznaczyła malarstwo Chmielowskiego i jego symboliczne nocne obrazy. „Pastuszek” zaś kieruje ku namalowanemu w Pracowni „Babiemu latu”: ważnym impulsem było ujęcie w bliskim pierwszym planie swobodnie leżącej postaci i gest uniesionej nad głową ręki.

Pracownia i w jej kręgu

Historia Pracowni w Hotelu Europejskim w Warszawie rozpoczyna się we wrześniu 1874 roku, gdy Józef Chełmoński wraz ze Stanisławem Witkiewiczem i Antonim Piotrowskim zamieszkują na piątej kondygnacji Hotelu przy Krakowskim Przedmieściu 414. Pod koniec tego roku bądź na początku następnego dołącza do nich Adam Chmielowski. Choć przed 1874 rokiem w artystycznych biografiach czterech malarzy pojawiły się epizody wspólnego mieszkania i malowania, dopiero tutaj doszło do poruszającej wyobraźnię wspólnoty osobowości i talentów.

Czas, kiedy tworzyli w Pracowni, to z jednej strony okres życiowego niedostatku malarzy (jedynie Chełmoński sprzedał trzy obrazy, m.in. Helenie Modrzejewskiej i małżeństwu Godebskich), z drugiej zaś – ogromnej intensywności twórczej. Jej wyrazem była nie tylko liczba namalowanych tam obrazów, ale też rola Pracowni w szerokim artystycznym środowisku Warszawy. Powstałe wówczas płótna należały do najważniejszych w latach 70. XIX wieku. Ich publiczne ekspozycje i wywołane przez nie gwałtowne dyskusje znacząco wpłynęły na kształt życia artystycznego nie tylko Warszawy. Największe malarskie żniwo

pozostawił Chełmoński, który w czasie nieco dłuższym niż rok namalował dziewiętnaście obrazów. Dorobek Chmielowskiego do 1877 roku liczy siedem obrazów, Witkiewicza – dwanaście. Obrazy Piotrowskiego z tego czasu są na wystawie elementem uzupełniającym, z uwagi na jego najkrótszy związek z Pracownią, podobnie jak dzieła kilku młodszych twórców środowiska warszawskiego: Stanisława Maślowskiego i Jana Owidzkiego, którzy w latach 1875–1877 należeli do najbliższego kręgu Pracowni. Większość dzieł tam namalowanych, bezpośrednio po ukończeniu była wystawiana w warszawskim Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych (TZSP), jedynej wówczas galerii sztuki w Warszawie.

Najbardziej dynamiczny okres Pracowni trwa niewiele ponad rok i kończy się wraz z wyjazdem Chełmońskiego do Paryża w grudniu 1875 roku. Chmielowski z Witkiewiczem malują w Europejskim do 1877 roku; sam Witkiewicz dysponuje Pracownią co najmniej do 1884 roku.

O sile wyzwanych przez Pracownię impulsów zaświadczy po kilku latach Sienkiewicz, kreśląc jej obraz w noweli pt. Ta trzecia.

Główna ściana została zakomponowana w gęstym, piętrowym układzie, co jest nawiązaniem do wystaw dziewiętnastowiecznych. Obok dzieł związanych bezpośrednio z Europejskim znalazły się tu również kompozycje malowane nieco później, ale tylko te, które kontynuowały „linię” twórczości artystów Pracowni.

Wobec zaginięcia znacznej liczby obrazów (w wypadku Chełmońskiego było to dziewięć z dziewiętnastu powstałych w Pracowni kompozycji), dzieła zaginione wyeksponowano w postaci wydruków, zgodnie z ich rzeczywistymi wymiarami.

Rysunki i akwarele

I. Eksponowany zespół rysunków jest wyborem prac na papierze czterech malarzy Pracowni z lat 70. i 80. XIX wieku. Najliczniej prezentowane są rysunki Józefa Chełmońskiego. Pokazują one różne etapy przygotowawczej pracy malarza: od studiów detalu i fragmentu kompozycji po rozbudowane sceny wielofiguralne. Wśród tych pierwszych są rysunki na pokratkowanym podkładzie, będące bezpośrednim przygotowaniem do przeniesienia na płótno. W eksponowanym zespole przeważają jednak prace o charakterze całościowej wizji, zapamiętanej z rzeczywistości – czy częściej – inspirowanej rzeczywistością, i od jednego ujęcia wpisanej na kartkę. Te właśnie prace pokazują najpełniej rozmiar talentu Chełmońskiego. Są tu szkice szybkie, ledwo opisujące formę, z jednoznaczną wszak sugestią opisywanego fragmentu rzeczywistości, są precyzyjne studia wykonane delikatną, bezbłędną kreską piórka, ze światłami i cieniami o iluzjonistycznym charakterze, są wreszcie mistrzowskie studia, pokazujące zdolność do powołania syntetycznej wizji formy, ruchu i nastroju. Żaden z pozostałych malarzy tworzących w Pracowni nie pozostawił takiego świadectwa rysunkowej swobody i rozmachu.

II. W warsztatowej spuściźnie Chmielowskiego zachowały się nieliczne rysunki do powstałych w Pracowni obrazów. Jednym z nich jest maleńki szkic do „Pogrzebu samobójcy”. W porównaniu z rysunkami Chełmońskiego, jest tu skrajna prostota i kondensacja wizji. Rysunek ten szczególnie jest także przez to, iż wraz ze znajdującymi się na tej samej karcie szkicami Chełmońskiego i Witkiewicza, stanowi jedyne materialne świadectwo malarskiej wspólnoty w Hotelu Europejskim.

Zespół rysunków Stanisława Witkiewicza pozwala wywołać problematykę warsztatu malarza realisty. Możliwości takiej nie dają zachowane szczegółowe studia przedmiotowe Chełmońskiego (końskich głów, kopyt czy różnorodnych widoków konia w galopie), zawsze podporządkowane poszukiwaniom walorów ekspresyjnych. Witkiewicz pozostawił rysunki będące świadectwem poszukiwań realistycznego zapisu

świata, postawy, w której obserwacja przeważać ma i wyobraźnię, i artystyczną konwencję. Rysunkowe studia z Urdominy pozwalają na ich związanie nie tylko z konkretną sytuacją topograficzną, ale też z porą dnia i zmieniającą się aurą. Obok studiów wykonanych w plenerze, są u Witkiewicza rysunki świadczące o trwaniu akademickich sposobów konstruowania obrazu poprzez przygotowawcze rysunki do fragmentów kompozycji, tak jak to widać na szkicu do obrazu „Na jarmarku”, sądząc po sztywności pozy, wykonanym z modelu lub na podstawie upozowanej fotografii.

Epilog: Młodopolskie przetworzenia

Ostatnia część wystawy pokazuje różnorodność inspiracji wywodzących się z Pracowni. Chronologicznie zespół ten otwiera „Alina” Wyczółkowskiego, będąca przykładem bezpośredniego oddziaływania Adama Chmielowskiego: „Zrób to jak legendę” – powiedział miał Chmielowski młodszemu malarzowi, zmagającemu się z tematem zaczerpniętym z dramatu Juliusza Słowackiego. Zagadnienie recepcji twórczości Chmielowskiego przedstawiają także symbolistyczne kompozycje Janowskiego, Kłępińskiego, Wankiego i Wawrzenieckiego – malarzy studiujących w Monachium w latach 80. bądź 90. XIX wieku, i w tamtym środowisku „młodej sztuki” kształtujących swe malarstwo. Zestawienie ich twórczości z Chmielowskim kieruje także ku wspólnemu im wszystkim kontekstowi, szczególnie ku malarstwu Böcklina.

Najwięcej prac związanych jest z twórczością Chełmońskiego. Wczesne obrazy Wyczółkowskiego, Fałata i Malczewskiego, z motywami sanny, polowania czy konnych zaprzęgów, są świadectwem bezpośredniej recepcji jego motywów, wprost determinującej temat czy sposób ujęcia, będącej również – jak ujawnia szkic Malczewskiego – rodzajem nieodpartego impulsu.

Bardziej interesującą grupę stanowią obrazy podejmujące dialog, skomponowane jako artystyczna odpowiedź, wywiedziona z „pierwowzoru”, lecz wobec niego suwerenna, podnosząca zarazem jego istotne, nie zawsze dostrzegane treści. Najmocniej takie relacje rysują się pomiędzy „Szale” Podkowińskiego i „Spłoszonymi końmi” Sichulskiego a „Czwórką” Chełmońskiego: nie byłoby obydwu kompozycji bez „ekspresyjnych”, o „zupełnej fantastyczności” koni z jego obrazów. Pierwsza z wymienionych kompozycji otwiera polski ekspresjonizm, druga – sytuuje się na krańcach jego wersji z przełomu wieków. O ile pierwsza należy do najsłynniejszych obrazów tego czasu i doczekała ogromnej liczby krytyk i późniejszych interpretacji, o tyle druga pozostaje w cieniu. Obydwie, lecz każda inaczej, kierują ku ekspresyjnym właściwościom obrazów Chełmońskiego (bo istotny jest tu także „Powrót z balu”). Stąd młodzi twórcy czerpali odwagę do monumentalnego formatu, stąd wywiedli wizję „apokaliptycznych” koni, stąd też czerpali inspirację do właściwej także ich obrazom, romantycznej symboliki motywu końskiego galopu.

Równie mocne relacje łączą obrazy Lentza, Kędzierskiego i Malczewskiego – z postaciami pasterzy / pasterek na łąkach – z „Babim latem” czy „Dziewczyną z dzbanem” tego artysty. Wywodzą się one z „duchowej” zawartości obrazów Chełmońskiego: marzeń i zapażeń jego wiejskich dziewczyn, które w kompozycjach z końca wieku stały się mocniejsze, prowadząc wiejskich bohaterów aż do „stopienia” się ze światem.

Katalog wybranych przykładów szerokich i zróżnicowanych wpływów Chełmońskiego kończą wyrazistym akcentem obrazy Tetmajera. Jest w nich ten sam temat, inspirowane tamtymi obrazami ujęcia, z nich wywiedziona dynamika i koloryt. Bardziej „nowocześnie” skonstruowane: w bliższych kadrach, w bardziej skonstrastowanej skali barwnej czy z większą swobodą kształtowaną formą, całkowicie wywodzą się z tamtej sztuki.

Jak wiele innych wybranych do tej części, obrazy te sygnalizują istnienie owocnego międzyobrazowego dialogu, poświadczającego atrakcyjność malowanych w Pracowni obrazów dla twórców młodszego pokolenia.

Program edukacyjny

Podstawowym założeniem programu edukacyjnego jest przybliżenie problematyki wystawy, jej założeń, a także działalności artystów polskich II połowy XIX wieku. Istotne jest też zwrócenie uwagi publiczności na społeczną rolę artysty w XIX wieku i dzisiaj oraz rolę społeczną sztuki wówczas i obecnie. Przygotowany program edukacyjny uwzględnia zarówno dzieci, młodzież szkolną, dorosłych jak i rodziny i jest adresowany do zwiedzających w grupach i indywidualnie.

Szczegółowe informacje: Piotr Szaradowski, Dział Edukacji Muzealnej; e-mail: szaradowski@mnp.art.pl

Dzieci i młodzież szkolna (lekcje muzealne):

- *Cztery pory roku* - dla dzieci ze szkół podstawowych (z warsztatem plastycznym).
- *Pracownia artysty* – dla wszystkich grup szkolnych od szkół podstawowych do ponadgimnazjalnych (dla najmłodszych także z warsztatem plastycznym).
- *Polska sztuka II połowy XIX wieku* – dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Zamawianie lekcji muzealnych co najmniej z tygodniowym wyprzedzeniem pod numerami telefonów 61/8568 136, 137, 154. Lekcje realizowane są w grupach do 25 osób od wtorku do piątku w godzinach otwarcia muzeum.

Koszt lekcji muzealnej (oprócz biletów wstępu) to 40 PLN od grupy w przypadku lekcji bez warsztatu plastycznego i 45 PLN z warsztatem plastycznym.

Czas trwania lekcji bez warsztatu max. 60 minut, z warsztatem plastycznym max. 90 minut.

Dorośli:

- *Niedzielne spotkania na wystawie* prowadzone przez ekspertów z dziedziny sztuki, historii, kultury;
- cykl piątkowych oprowadzań po wystawie przygotowanych przez pracowników Muzeum Narodowego;
- oprowadzania po wystawie dla grup zorganizowanych;
- ulotka edukacyjna wydawana bezpłatnie, pozwalająca na aktywne zwiedzanie wystawy;
- bezpłatna ulotka omawiająca ogólne założenie wystawy;
- możliwość napisania przez zwiedzających własnej krytyki na temat jednego z wystawionych obrazów. Najciekawsze z nich publikowane będą na stronie internetowej wystawy.

Wszystkie wykłady, spotkania i oprowadzanie wg poniższego harmonogramu:

21.03, niedziela, godz. 12.00

OTWARCIE WYSTAWY

26.03, piątek, godz. 19.00

Piątkowe wieczory w muzeum – *Rysunki malarzy, działających w Pracowni w Hotelu Europejskim w Warszawie*. Po wystawie oprowadza Grażyna Kubiak.

28.03, niedziela, godz. 12.00

Oprowadzanie kuratorskie. Po wystawie oprowadza Maria Gołąb.

05.04, Poniedziałek Wielkanocny, godz. 12.00

Oprowadzanie kuratorskie. Po wystawie oprowadza Maria Gołąb.

09.04, piątek, godz. 19.00

Piątkowe wieczory w muzeum – *Rysunki malarzy, działających w Pracowni w Hotelu Europejskim w Warszawie*. Po wystawie oprowadza Grażyna Kubiak.

11.04, niedziela, godz. 12.00

Niedzielne spotkania na wystawie – *Polscy „monachijczycy” w świetle krytyki artystycznej*. Dr hab. Waldemar Okoń.

18.04, niedziela, godz. 16.00

Niedzielne spotkania na wystawie – „*Niezwykłe zdarzenia w pracowni malarza*”. Dr hab. Andrzej Pieńkos.

23.04, piątek, godz. 19.00

Piątkowe wieczory w muzeum – *Rysunki malarzy, działających w Pracowni w Hotelu Europejskim w Warszawie*. Po wystawie oprowadza Grażyna Hałasa.

25.04, niedziela, godz. 12.00

Niedzielne spotkania na wystawie – „*Patrz sam, sam dostrzegaj, porównuj*.” *Pracownia Wojciecha Gersona*. Piotr Szaradowski.

07.05, piątek, godz. 19.00

Piątkowe wieczory w muzeum. Po wystawie oprowadza Maria Gołąb.

09.05, niedziela, godz. 12.00

Niedzielne spotkania na wystawie. „*O cenzurze, mowie ezopowej i azylu Pracowni*”. Doc. dr hab. Joanna M. Sosnowska.

21.05, piątek, godz. 19.00

Piątkowe wieczory w muzeum. Po wystawie oprowadza Piotr Szaradowski.

23.05, niedziela, godz. 16.00

Niedzielne spotkania na wystawie – „*Czy rozhukana paryska „Czwórka” Józefa Chełmońskiego przycwałowała z Monachium?*” Tadeusz Matuszczak.

28.05, piątek, godz. 19.00

Piątkowe wieczory w muzeum. Po wystawie oprowadza Maria Gołąb.

30.05, niedziela, godz. 12.00

Niedzielną spotkaniem na wystawie – „*Wszystko tutaj tchnie sztuką*”. *Polska kolonia artystyczna w Monachium w drugiej połowie XIX wieku*. Dr Aleksandra Krypczyk.

06.06 niedziela, godz. 12.00

FINISAŻ WYSTAWY. *Dwie Aliny Leona Wyczółkowskiego. Z dziejów recepcji „Balladyny” Juliusza Słowackiego w sztuce polskiej XIX wieku*. Wacława Milewska.

Na zakończenie, po wystawie oprowadzi także jej kuratorka, Maria Gołąb.

Szczegółowe opisy poszczególnych wykładów znajdują się w oddzielnym dokumencie na stronie www.mnp.art.pl, w zakładce „Edukacja”.

Istnieje możliwość zwiedzania wystawy z przewodnikiem dla grup zorganizowanych powyżej 10 osób od wtorku do soboty, po uprzednim zgłoszeniu telefonicznym. Szczegóły pod numerem telefonu 61 8568 136, 137, 154.

Program dla rodzin:

- bezpłatne książeczki–przewodniczki *Cztery pory roku* z zadaniami i ćwiczeniami pozwalającymi na aktywne zwiedzanie Wystawy;
- mini-cykl warsztatów plastycznych dla dzieci *W malarskiej pracowni*. W trakcie trwania wystawy odbywać się będą dwukrotnie;
- spotkanie muzealne Akademii Dziecięcej na Wystawie.

Warsztaty wg poniższego harmonogramu:

17.04, sobota, godz. 11.15

Muzealna Akademia Dziecięca; *Przygoda XVIII „Cztery pory roku”*. Prowadzenie: Paulina Broniewska i Sabina Kiełczewska.

18.04, niedziela, godz. 16.00

W malarskiej pracowni – „*Nokturn i Nastrój*” Zajęcia dla dzieci z warsztatem plastycznym z pastelami prowadzi Maciej Szymaniak.

09.05, niedziela, godz. 12.00

W malarskiej pracowni – „*W polu*”. Zajęcia dla dzieci z warsztatem plastycznym z pastelami prowadzi Maciej Szymaniak.

Informacje dla zwiedzających

Wystawa czynna w dniach 21 marca – 6 czerwca 2010

Muzeum Narodowe w Poznaniu
Aleje Marcinkowskiego 9
61-745 Poznań
www.mnp.art.pl

Wystawę można zwiedzać w godzinach otwarcia muzeum.

Sugerowany czas zwiedzania ok. 1,5 h.

Ostatni zwiedzający wpuszczani są na ekspozycję na pół godziny przed zamknięciem muzeum.

Poniedziałki nieczynne

Wtorki–czwartki 9.00–15.00

Piątki 12.00–21.00

Soboty–niedziele 11.00–18.00

Z wyjątkiem:

02.04, Wielki Piątek 10.00–16.00

03.04, Wielka Sobota NIECZYNNE

04.04, Wielkanoc NIECZYNNE

30.04, piątek 11.00–20.00

01.05, sobota 10.00–16.00

02.05, niedziela 11.00–18.00

03.05, poniedziałek 10.00–16.00

14.05, piątek 12.00–16.00

15.05, sobota (Noc Muzeów) 17.00–1.00

16.05, niedziela NIECZYNNE

Na wystawę obowiązują osobne bilety wstępu.

Bilet normalny – 15 PLN

Bilet ulgowy – 10 PLN

Bilet ten upoważnia do zwiedzenia ekspozycji stałej muzeum

Wystawie towarzyszy katalog w cenie 99 zł

